

alle deze helden met volkomen objectiviteit en met alle volledigheid en genuanceerdheid worden opgelegd, zoodat hun verval en afsterven tenslotte bij den lezer de overtuiging van een volkomen noodzakelijk proces achterlaat.

De inleiding wordt gevormd door de voorgeschiedenis der rechtsstaatsgedachte tot op den modernen tijd, in oudheid, middeleeuwen, renaissance en reformatie. Reeds overal — in het hoofdstuk over de middeleeuwen het minste — treft hier de directe visie en de denkenenergie, waarmede de schrijver zijn onderwerpen omsloten houdt en met elkaar in verband brengt.

Het centrale thema wordt dan gevormd door de opbouwende-critische bespreking van de humanistische rechtsstaatstheorieën in hun drie perioden, namelijk de klassiek-individualistische, de universalistische en de positivistische. Ook hier zijn opvallend de geslotenheid van den opbouw naast de systematische uitwerking van elk noodzakelijk détail, behoudens dat in de analyse van de derde periode de geslotenheid terugtreedt en plaats maakt voor een veelheid van tendenties, die — speciaal de leer van Kelsen en de pluralistische rechts-theorieën — onverbonden naast elkander worden geplaatst. Maar misschien is juist daardoor het verval der humanistische rechtsstaatstheorieën in de derde periode het duidelijkste gedemonstreerd.

Het geheel bouwt voort op de door DOOYEWEERD en VOLLENHOVEN geleerde wijsbegeerte der wetsidee, welke geheel door den schrijver wordt aanvaard. In de terminologie, zelfs in den zinsbouw en in de behandeling van bepaalde onderwerpen is de aansluiting bij DOOYEWEERD zeer merkbaar; op het speciale gebied der staatstheorieën zou het werk als een voortzetting en uitbreiding van DOOYEWEERD's *De Crisis in de humanistische staatsleer* (1931) kunnen worden beschouwd. Aan de persoonlijke waarde van het werk doet deze aansluiting echter geen afbreuk; deze heeft integendeel het klimaat geschapen, waarin de schrijver zijn meest penetrante en eigene beschouwingen heeft kunnen geven.

Deze beschouwingen zijn dermate wetenschappelijk verantwoord, dat het moeilijk valt, op het werk immanente critiek te leveren. Misschien kan men opmerken, dat ALTHUSIUS te uitsluitend in het Calvinistische kader is ondergebracht (pag. 128 vlg.); ook, dat de beschouwing over ROUSSEAU — een der meest verhelderende van het boek — te zeer de formeele vrijheid en de grondrechten in nauw verband brengt. Doch dit zijn détailpunten, die de scheppingskracht van het werk onaangetaast laten. De recensent constateerde tot zijn genoegen, dat Dr MEKKES op pag. 334 de Fransche Verklaring van de rechten van den mensch en den burger als een synthese van de leer van de mensenrechten en van de „volonté générale” van ROUSSEAU kenmerkt, een stelling, die ondergeteekende in 1926 had verdedigd in zijn *Artikel 10 der Völkerbundsatzung*, pag. 80.

Het werk besluit met een overzicht van de pogingen tot reconstructie der klassieke rechtsstaatsidee in sociaal-liberalen zin.

ONZE VIJFDE JAARVERGADERING.

De Vereeniging voor Calvinistische Wijsbegeerte hield op 2 en 3 Januari j.l. haar vijfde jaarvergadering, tevens studieconferentie, in hotel American te Amsterdam.

Op de studieconferentie voerde een drietal sprekers het woord. Ir H. VAN RIESSEN refereerde over „De techniek en de wijsbegeerte”; Prof. Dr D. H. TH. VOLLENHOVEN over „Aristoteles — ontwikkelingsgang, concepties en invloed —”;

en Dr J. P. A. MEKKES over „De staatsleer van Stahl in het licht zijner wetsidee”.

De middagbijeenkomst van den eersten conferentiedag was gewijd aan de eigenlijke jaarvergadering.

De voorzitter, Prof. Dr D. H. TH. VOLLENHOVEN begroette in zijn openingswoord de in grooten getale opgekomen leden en begunstigers der vereeniging.

Vervolgens schetste hij twee op den voorgrond tredende trekken der wijsbegeerte: eenerzijds die practicistische, die troost bieden wil tegenover het leed en den nood des levens; daarnaast een even practicistische, die echter critiek wil leveren, soms op de een of andere —, soms op alle cultuur. Nu lokt dit tweeledig practicisme reeds wegens z'n inconsequentie tegen-critiek uit. Maar hoewel deze verstaanbaar en gerechtvaardigd is, kan ze toch niet het laatste woord hebben.

In de eerste plaats rijst bezwaar tegen beide vormen van practicisme: de wijsbegeerte moet wetenschap zijn, en niet allereerst practisch. De wijsbegeerte is niet *het* leven, maar een onderdeel van het leven, waarin wij, evenals in elk onderdeel des levens, God hebben te dienen in gehoorzaamheid aan Zijn Woord.

En in dat Woord vinden we en den troost, en de critiek.

Er is niemand, die zóó troosten kan, als de trouwe Verbonds-God.

Maar er is ook niemand, die zóó ver gaat in zijn critiek als Hij.

Die troost en die critiek zijn niet wijsgeerig.

Maar ze zijn voor de wijsbegeerte van het grootste belang. Zij mag niet trachten het Woord Gods te vervangen; zij heeft niet te troosten en te critiseeren.

En dan is daar nog een tweede, niet minder ernstig bezwaar: begeeft de wijsbegeerte zich op practicistische wegen, dan reikt noch haar troost, noch haar critiek zoo ver en zoo diep als noodzakelijk is, zal en troost en critiek zin hebben.

De wijsbegeerte behoort te weten, dat zij ook zelve behoort tot datgene, dat door God getuchtigd, maar niet gedood wordt. En juist daar dit weten zelf niet wijsgeerig is, maakt het een beoefening van filosofie mogelijk in een geest van dankbaarheid en vertrouwen.

In dien geest hebben we nu een jaar of vijf mogen werken.

Laat ons ook in dien geest onze vijfde jaarvergadering vieren.

Daarna gaf de voorzitter het woord aan Prof. Dr H. DOOYEWEERD, die refereerde over „Het archimedisch punt der wijsbegeerte bij anderen en bij ons”, waarvan men elders in dit nummer een résumé vindt.

Ofschoon het onderwerp van Prof. DOOYEWEERD wegens de breede historische overzichten en het soms diep indringen in de leer der kennis aan zijn gehoor vrij hoge eischen stelde, werd zijn referaat tot het einde toe met spanning beluisterd, en ontspon zich daarna een zoo breede bespreking, dat een deel van de beantwoording der vragen moest worden verzet naar de studieconferentie. Bij deze beantwoording had de spreker gelegenheid van zijn vertrouwen in het herstel der Westersche denkgemeenschap te getuigen; een gemeenschap, die, wel verre van de antithese naar het tweede plan te verwijzen, integendeel haar nog krachtiger dan voorheen tot uitdrukking brengen zal, daar men dan meer algemeen zal hebben ingezien, dat het boven-theoretisch uitgangspunt beslissend is voor den gang van het wijsgeerig denken.